

Martin WIHODA – Lukáš REITINGER
a kol., *Proměna středovýchodní Evropy
raného a vrcholného středověku.
Mocenské souvislosti a paralely*, Matices
moravská, Brno 2010

616 s., ISBN 978-80-86488-69-1

V průběhu 10. století se výrazně proměnila politická mapa za někdejší východní hranici karolinského impéria. Na místě kmenových útvarů a rozpadlé Velké Moravy se ustálily státní celky Čech, Polska a Uher. Mocenský vzestup Přemyslovců, Piastovců a Arpádovců tradičně vyvolává zájem mediivistů o srovnání, hledání analogií i otázky ohledně velkomoravského dědictví. V posledních letech se celé problematice znovu dostává zvýšené pozornosti také v souvislosti s diskusí nad „politicko-sociálně-ekonomickými“ modely fungování středověké společnosti. Osudy i vnitřní ústrojí přemyslovských Čech, piastovského Polska a arpádovských Uher k hlubší srovnávací analýze vybízí a právě snaha o komparaci v delším časovém horizontu stála u zrodu anotované publikace. Ačkoliv lze podotknout, že v titulu uvedené vymezení „středovýchodní Evropa“ je v daném případě poněkud nadnesené. Kromě stručného nástinu zrodu arpádovské monarchie z pera Vincenta Múcsky vypovídají studie obsáhlé monografie výlučně o souvislostech a paralelách česko-polských.

Kolektivní dílo sestává z příspěvků 17 autorů, přičemž jsou jednotlivé články seřazeny do tří užších tematických celků – *Východiska a předpoklady, Koruna česká a polská: prostor ke srovnání a Paměť a minulost*. Pokud bychom představovanou knihu hodnotili výhradně jako soubor samostatných studií, nabízí obsah řadu podnětných prací. Zvláštní pozornost zasluží zejména stať Přemysla Bara, jenž se na podkladě zpráv vztahujících se k nástupu a korunováním přemyslovských panovníků 13. století i rozboru vývoje užívané titulatury zaměřil na vnímání královské hodnosti současníky; dále např. článek Davida Kalhouse, pojednávající o paměti, kterou mladší dějepisná tradice věnovala hnězdenské korunovaci z roku 1000, studie Lukáše Reitingera, navracející do centra pozornosti raně a vrcholně středověkého bádání nekrologium kláštera Pegau a jeho iluminace, či příspěvek Przemysława Wiszewskeho, analyzující obraz a prezentaci královské hodnosti Piastovců v polských pramenech do sklonku 13. století.

Vzhledem k tomu, že je publikace prezentována jako koncepčně připravený a pojatý celek, nelze však současně přehlédnout jistou nedůslednost ve zvoleném přístupu. Možnost komparace a z ní vycházející hledání „souvislosti a paralel“ i postižení „proměn“ naplňuje především úvodní blok studií druhého tematického celku publikace (Tomasz Jurek, Přemysl Bar, Jacek Maciejewski, Petr Elbel), který spolu se dvěma příspěvky otištěnými v závěrečné části knihy (Przemysław Wiszewski, Robert Antonín) poskytuje čtenáři ucelený pohled na ideologické základy přemyslovské i piastovské monarchie, podstatu, prezentaci a vnímání panovnické (knížecí/královské) moci či na propojení budování státní a církevní organizace v rovině politické a ideové. Srovnatelné zaměření i otázky týkající se vztahu říšského panovnického dvora a jeho elit k přemyslovskému/piastovskému „státu“ propojují rovněž dvojici úvodních textů monografie (Martin Wihoda, Andrzej Pleszczyński). Zbývající obsah ale doplňují studie, které se sice věnují otázkám a problémům českých, potažmo polských (v jediném případě také uherských) dějin raného a vrcholného středověku, chybí jim ovšem právě zasazení do širšího komparativního kontextu, jenž by samostatným sondám poskytl nadhodnotu kompaktnějšího obrazu vývoje zmíněných státních útvarů, a tím i příležitost k jejich srovnávání.

Přes zmíněné nedostatky představuje zaměření monografie i zvolený přístup nepochybně krok správným směrem, který nabízí možné východisko z bludného kruhu interpretací stále stejně omezené pramenné základny domácí provenience. Ostatně již na samém počátku minulého století upozornil Josef Pekař na skutečnost, že se naše nejstarší dějiny stávají spíše bojištěm teorií a hypotéz, a vybízel k rozšíření pozornosti na zahraniční prameny i následnou komparaci. Že jsou po více jak sto letech Pekařova doporučení stále naplňována spíše výjimečně, je již otázka přesahující rámec krátké anotace.

JAN ZELENKA

Tomáš BOROVSÝ – Dalibor JANIŠ –
Michaela MALANÍKOVÁ a kol., *Spory
o čest ve středověku a raném novověku*,
Matices moravská, Brno 2010

251 s., ISBN 978-80-86488-74-5

Nadčasová kategorie cti, aktuální ve starém Řecku stejně jako dnes, je tématem, jemuž se v posledních letech dostává intenzivní pozornosti.

Nakolik to odráží naši dnešní dobu, kdy se ve jménu prchavých hodnot a pomíjivých triumfů čest a morálka stále častěji ocitají v roli zátěže hodné odmrštění do starého železa, neumím rozhodnout. Anebo spíše hraje svou roli skutečnost, že kategorie cti je – ve své obsahové a významové proměnlivosti v průběhu dějin – chápána jako vhled do hodnotové hierarchie a v širším smyslu i mentality doby, jíž se věnujeme?

V případě anotované knihy je to středověk a raný novověk, časově (10./11.) 14.–17. století, geograficky střední Evropa (s těžištěm v českých zemích s přesahy do říše a Uher) a sociálně především prostředí šlechty a měšťanů (opět s přesahy směrem k prostředí panovnickému, ale i venkovskému-vesnickému). Z hlediska dvojího vnímání cti jako vnější („deklarované“, odvozované od sociálního statutu a jej zakládající) a vnitřní (osobní, niterné) se pozornost soustřeďuje výrazně na kategorii prvu. Je to dáno již samotnou skladbou (a tedy možnostmi výpovědi) našich pramenů, jež jen zřídka dávají nahlédnout takřkájkajíc pod povrch (nejspíše by se v daném směru nabízely texty typu ego dokumentů, ovšem i ony nejednou vykazují nepřehlédnutelnou míru stylizace).

Delikt urážky na cti se sice objevuje již v předhusitské době (Rožmberská právní kniha, právní kniha Ondřeje z Dubé), systematictější ustanovení týkající se deliktů proti cti lze ovšem zachytit až ve Vladislavském zřízení zemském (1500). Což může poněkud překvapovat, uvážíme-li význam cti jakožto nedílné součásti (ba jednoho z výrazových prostředků) sociálního kapitálu. Bez ohledu na zastoupení či naopak absenci v právních sbírkách se kategorie cti a spory zapříčiněné jejím domnělým či reálným ohrožením objevují velmi záhy, již v raném středověku (relativně použitelným způsobem je pro toto období problematika ovšem dokumentována pouze v prostředí zeměpanském). Nepochybujeme o tom, že od samých počátků někdy v 11.–12. století náležela čest ke klíčovými kategoriím i v prostředí šlechtickém, jakkoli pro starší dobu jsou možnosti konkrétní dokumentace značně chabé. Situace se výrazně zlepšuje od 14. století, kdy se objevují nejstarší městské knihy, zemské desky a od druhé poloviny století i knihy církevní správy (v daném případě jde především o soudní akta, v nichž kategorie urážky figuruje nejednou). Ve smyslu materiálových souborů statisticky zpracovatelných jsou ovšem k dispozici prameny až od 16.–17. století, přičemž nepřekvapuje, že spory o čest představují v soudní agendě té doby nepřehlédnutelný podíl – poplatný roli cti v každodenním životě.

A nešlo jen o šlechtu a měšťany, ale tytéž trendy postihujeme i v prostředí venkovském, což celkově opravňuje k tomu, abychom čest považovali nejen za závažný dobový činitel, ale současně přímo barometr sociálních vztahů. Sonda do moravského prostředí 16. století (Jana Janišová) umožnila kombinací pramenů normativní povahy na straně jedné a soudních záznamů (tedy odrazu soudní praxe) na straně druhé konfrontovat normu a realitu, v daném případě tedy způsob, jímž urážku na cti definovalo a penalizovalo zemské právo, a jak se tento delikt uplatnil v dobové soudní agendě.

Inspirativní je i kapitola věnovaná rozdílnému pojetí cti u mužů a žen (Michaela Malaníková a Tomáš Borovský). Výzkum byl koncipován metodou sondy do prostředí moravských měst, z nichž je k dispozici využitelný pramenný materiál. „Genderový“ pohled osvětluje klíčovou roli sexuality jako měřítka cti žen, a zprostředkovává i mužů (i v tomto případě šlo o sexualitu ženskou, jež „sociální kontrola“ byla záležitostí celé komunity, ale mužů především – esencí je v tomto směru urážka *paroháč*, směřující zpochybněním cti ženy na čest muže, který není schopen svoji ženu „disciplinovat“). Vulgární sexuální podtext má nejrozšířenější nadávka, *kurva*, opět přenášená i na muže – *zkurvysyn*. Jaký dopad v rovině právní mohlo zpochybnění legitimního původu mít, není třeba rozebírat, a postačí shrnout, že „genderový“ pohled na kategorii cti je jen zdánlivě pouhým výsekem problematiky – ve skutečnosti má přímé vazby do velmi široké části spektra aspektů běžného života drtivě většiny středověké i raně novověké společnosti.

To platí i o řadě dalších kapitol. Jejich autoři představují čest z různých úhlů pohledu a současně jakožto kategorii s řadou dobových souvislostí a významů, což vede k obecnějším úvahám například v tom smyslu, co všechno se pokládalo nebo v konkrétních kontextech mohlo sloužit za urážku (připomeňme specifické nadávky typu *machometánů* – Pavel Soukup, „*Machometáni*“ v *polemikách Husovy doby*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, s. 216–229), anebo do roviny komparativní: snad poněkud překvapivě může vyhlížet propastný rozdíl mezi soudními souboji pozdního středověku v Uhrách, kde byly zcela běžné, a v českých zemích, kde se naopak k soudnímu souboji jako nevidané události do Prahy sjížděli šlechtici až z Moravy. V tomto smyslu lze předkládanou publikaci označit nejen za nesporně zdařilou, ale i podnětnou jak z hlediska právních, tak sociálních dějin.